

OGYUST KONT SOTSILOGIYASI

Xasanova Dilobarxon Abdumannob qizi

Farg'ona Davlat Universiteti

Tarix fakulteti sotsiologiya yo'nalishi

Annotatsiya: *Barcha fanlarning shakllari, tarrnoqlari, yo'nalishlari o'zining kelib chiqish va rivojlanish tarixiga ega. Ushbu maqola sotsiologiya fanining tarixi va uning asoschilaridan biri fransuz mutafakkiri Ogyust Kont hayoti va ijodi va uning sotsiologiyaga qo'shgan xizmatlari haqida so'z yuritiladi. Har qanday bilimning yo'nalishi jamiyatning ehtiyoji tufayli sodir bo'ladi. Ana shu ehtiyojni o'z vaqtida ilg'ash va unga muvofiq harakat qilishi uchun albatta, insondan katta iste'dod va mahorat talab etiladi. Iste'dod sohibi, donishmand Ogyust Kont tufayli sotsiologiya rivojlandi.*

Kalitso'zlar: *Sotsiologiya, Ogyust, Kont, metafizika, teologiya, texnika, pozitivizm, statika, dinamika, klassifikatsiya, sotsial fizika, jamiyat, "Pozitiv falsafa ruhi", fiziologiya.*

O'zbekistonning mustaqillikni qo'lga kiritishi, jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy sohalarini tubdan isloh qilish respublikamiz oliy o'quv yurtlarida «Sotsiologiya» fanini o'rganishni taqozo etadi. Sotsiologiya boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, jamiyatni bir butun tizim sifatida hamda ijtimoiy munosabatlarni va shaxs xulq-atvorini aniq shart-sharoit bilan bog'liqlikda o'rganuvchi yagona fandır. Sotsiologiya insonni ijtimoiy guruh vakili sifatida, ijtimoiy maqom va muayyan ijtimoiy rolni ifodalovchi sifatida o'rganadi. Sotsiologiya – lotincha «sotsiatos» – jamiyat va yunoncha «logos» – ta'limot, tushunchalarining birligidan tashkil topgan bo'lib, jamiyatning dinamik rivojlanishi haqidagi, jamiyat tarkibiga kiruvchi alohida institutlar, tizimlar, guruhlar va ular orasidagi ijtimoiy munosabatlar to'g'risidagi fandır. Sotsiologiya fanining asoschilaridan biri Ogyust Kont hayoti va ijodiga nazar solamiz.

Ogyust Kont sotsiologiyani fan sifatida oyoqqa turishi va rivojlanishida katta xizmat qilgan jamiyatshunos olimdir. Uni bejiz sotsiologiyaning «ota»si deb hisoblashmaydi. Fransuz mutafakkiri Ogyust Kont 1798-yil 19-yanvarda Monteleshahrida chinovnik oilasida tug'ildi. Uning ota-onasi monarx vakatolik cherkovining ko'zga ko'ringan vakillaridan edi. Bo'lajak sotsiolog olim O.Kont ijtimoiy hodisa va jarayonlarini mohiyatiga yetishga juda qiziqish bilan qaradi. O'sha davrlarda bir tomondan moddiy boylikni ma'lum guruh odamlar qo'lida to'planishi va ikkinchi tomondan aholining katta qismi kambag'allikda qolishi norozilik kayfiyati va xarakterini kuchaytirgan edi. Tabiatshunoslik fanlarini rivojlanishi hamda texnik taraqqiyot an'anaviy mafkura tizimini inqirozga olib keldi. Bu voqalar O.Kont dunyoqarashiga katta ta'sir etdi. Monteske va Kondores, qarashlari unga katta ta'sir o'tkazdi. Birinchisi,

siyosiy-huquqiy hodisalami tabiiy qonunlarga bog'liqligi haqidagi qarashlarni ilgari surgan bo'lsa, ikkinchisi, jamiyatni progressiv rivojlanish qonuni va tarix konsepsiyasi

sohasida jiddiy fikrlarni bayon etgan edi. O'z davrida ijtimoiy g'oyalar tarixida, jumladan, evolutsion qarashlarda muhim o'rin egallagan edi. O. Kont 1814-yil ona shahridagi internat litseyini tugatib Parijdagi politexnika maktabiga o'qishga kiradi. Bu erda liberal va respublika ruhidagi g'oyalar hukmronlik qilardi. Kont tahsil chog'ida matematikani va boshqa tabiiy fanlarni sevib o'qidi, shu bilan birgalikda falsafa, iqtisod, sotsial muammolarni ham o'rganadi. Litseyda ham, Politexnika maktabida ham, u o'zining harakatchanligi bilan tengqurlari orasida ajralib turardi. Go'yoki u o'z harakatlari bilan haqiqatni, ya'ni: «Kim yosh va keksa bo'lishini xohlasa, yosh va keksa bo'lishi shart» - degan fransuz maqolini isbotlashga urinardi. Yosh Ogyust o'zining fikrlarida mustaqil bo'lib, ichki his-tuyg'uga berilmay, faqat intellektual g'ururlarni hurmat qilardi. Yoshligidan kurashchanlikni o'ziga singdirdi. Mana shunday kofliktlarda (o'quvchilar o'qituvchiga qarshi chiqishgan) Kont faol rol o'ynagan. 1816-yil Politexnika maktabini vaqtinchalik yopilishida uning hissasi bor edi. Politsiya uni Monpele shahriga jo'natdi. Parijga qaytib kelgach, u mustaqil hayot kechira boshladi. 1817-yil O.Kont Sen-Simonning kotibi bo'lib ishlaydi. Yosh o'quvchi va mashhur o'qituvchi o'rtasida do'stona munosabat bor edi. O.Kont Sen-Simon maktabining qatnashchilaridan biridir. U Sen-Simonga nisbatan katta hurmatda bo'ladi va ko'p ishlari bilan hamkorlik qiladi. Lekin ulaming o'zaro munosabati 1824-yil tugaydi. O.Kont boshqa sohaga ishga o'tadi. 1826-yil Kont pullik falsafa ma'ruzalarida qatnashadi. 1830 - 1842-yillarda o'zining mashhur 6 tomlik «Pozitiv falsafa ruhi» kitobini chop etadi. Unda fanlar klassifikatsiyasi, pozitiv falsafa va sotsiologiya prinsiplarini ish lab chiqdi. XIX asr 40-yillarining birinchi yarmida u amaliy harakat tashkilotlarida, jumladan, pozitivizm jihatidan ommaga tushuntirish ishlarida faol qatnashadi. 1842-yil u inson muammosi nima ekanini o'rganadi va 1848-yil «Pozitiv jamiyat» nazariyasini ishlab chiqadi. Umrining oxirgi yillarida yangi «diniy» ta'limot - pozitivizm, ya'ni sotsial fanlar nazariyasi asosida insoniyatni axloqiy birlashishi, jamiyatni qayta qurishni asos tutuvchi g'oya bilan shug'ullandi. «Haqiqiy», «Ilmiy» din mavjud bo'lishini pozitiv metod ekanligini yaratmoqchi bo'lgan nazariyasini «sotsial fan» va «yangi dini bir-biriga o'xshashligini isbotladi. Fanni metafizika va teologiyadan ajratish Kont pozitiv metodining asosiy g'oyasi edi. U pozitiv so'ziga bir necha ma'noda qaradi. Eng muhimi bo'lmag'ur xomxayollik, ishonchsizlik, noaniqlik kabi salbiy hodisalarga tanqidiy fikrini bayon etdi. Kont fanning vazifasi tabiat qonunlarini ochish, uni hodisalar o'rtasidagi doimiy takrorlanuvchi aloqa, munosabat sifatida tushundi. U aniq, ma'lum bilimlarga erishishni kelajakni oldindan ko'ra olishning asosi, deb bildi. Bir so'z bilan aytganda, kelajakni ko'rish fanga asoslangan - bu ko'rishda esa harakat bor - deydi, Kont. jumladan, falsafani eski an'anaviy ma'nodagi so'z sifatida tugatishni ilgari surdi. Uning fikricha filosofiya o'zining fandan farq qiluvchi predmetiga ham, metodiga ham ega emas edi. Pozitiv falsafani fanlarni sistematisatsiya qiluvchi, ya'ni «fandagi ilmiylik uchun predmet, metod, qonuntar, o'xshashlik va farq qiluvchi tomonlarni qamrab oluvchi tizim sifatida tushuntirishi lozim edi. O. Kont klassifikatsiyada ko'proq ularning obyektiv belgilariga tayanadi. U eng avvalo, fanlarni abstrakt va konkretga ajratib qaradi. Birinchisi, ma'lum turkum hodisalar qonunini, ikkinchisi esa, bu qonunlarni xususiy

sohalarga qo'llashni o'rganadi. Masalan, biologiya hayot haqidagi umumiy nazariy fan, meditsina esa aniq fan bo'lib, biologiyaning barcha qonunlarini qo'llaydi, xolos, dedi. Kont olti abstrakt(mavhum)-nazariy fanlarni ajratdi:

1. Matematika
2. Astronomiya
3. Fizika
4. Ximiya
5. Biologiya
6. Sotsiologiya

Tabiiy hodisalarning bosh turkumiga - astronomiya, fizika, ximiya va biologiya fanlarini kiritib, ularni ijtimoiy hodisalar kategoriyasi bilan to'ldirishga, bu bilan o'z klassifikatsiyasiga eng umumiy, zaruriy tus berishga harakat qildi. Fanning «ensiklopedik zinapoyasi»ni Kont hodisalarning oddiydan murakkablikka tomon o'sib borish tamoyili bo'yicha yaratdi. Sotsial hodisalar o'zining juda murakkabligi bilan farq qilishini, ayni paytda uning boshqa hammasiga bog'liq ekanligini, bu esa o'z navbatida sotsiologiyani vujudga kelishiga olib kelganligini ta'kidlab, tabiiy hodisalar o'ziga xos maxsus tabiiy qonunlarga to be bo'lishini isbbtlaydi. O. Kont jamiyat haqidagi pozitiv fanni dastlab sotsial fizika keyinroq esa sotsiologiya deb atadi. Sotsiologiyaga jamiyat hodisalarini fundamental qonunlarini o'rganuvchi hamda «sotsial fizika»dan farqli o'laroq nazariy fan ekanini tadqiq etdi. Har qanday obyektini Kont fikricha, ikki nuqtayi nazardan o'rganishi mumkin: statik va dinamik. Bu sotsial sistemaga ham aloqadordir. Shuning uehun, sotsiologiya ikki qismga: sotsial statika va sotsial dinamikaga bo'linadi. Bu ikki qism Kont fikricha, ikki bosh masala «tartib va progress»ni mohiyatini ochib beradi. Sotsial statika uchun yuqori kuch - sotsial tartib, sotsial dinamika uchun esa - progress qonuniyati xosdir. Sotsial statika - bu sotsial anatomiya, sotsial organizmning tuzilishini o'rganadi, sotsial dinamika - sotsial fiziologiya va uning funksiyalashuvini o'rganadi. Ulardan birinchisining obyekti - «tinch holatida»gi jamiyat, ikkinchisining obyekti «harakat holatida»gi jamiyatdir. Shunday qilib, Kont ijtimoiy rivojlanishni «sotsial dinamika» 34 nuqtayi nazaridan tushuntirishga harakat qildi. Uningcha, sotsial dinamika insoniyat jamiyati rivojlanishining ketma-ketl igi, bosqichmabosqichligi qonunlarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Kontning «Pozitiv falsafa kursi» kitobidagi asosiy ta'limot «Uch bosqich qonuni»ga ko'ra, insoniyat o'zining ilgarilanma harakatida. uch bosqichni: teologik, metafizik va pozitiv bosqichlami bosib o'tadi. Bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish evolutsiya tarzida bo'lib, unda jamiyatning rivojlanishi o'z ifodasini topadi. Kontning sotsiologiya tarixidagi xizmatlari kattadir. Ayniqsa, uning ijobiy bilimlarga tayanish, tarixiy qonuniyatlamini tan olish va ta 'kidlash, ijtimoiy institutlarva jamiyat tuzilishini o'rganishga e'tibori, o' z davrida jamiyatsh unosl ikn ing rivojlanish iga katta hissa qo' shdi. O. Kont vafotining 100-yilligi (1957) Jahon Tinchlik Soveti tomonidan keng nishonlandi. Undagi katta aql, ensiklopedik bilim jahon ilmiy jamoatchiligi tomonidan tan olindi va yuqori baholandi. Uni o'qish va o'rganish hozirgi zamonni o'qish va o'rganish taassurotini beradi. «Olimning asarlari o'z ahamiyati va dolzarbligini hamon

saqlamoqda. Uning ko'pgina g'oya va tushunchalari, jumladan, jamiyatga organik butunlik sifatida qarash G'arb sotsiologik fikrlar tarixida mustahkam o'rin oldi» - deb yozadi hozirgi fransuz tadqiqotchilaridan biri.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. B. NORMURODOV, G. NORMURODOVA. SOTSILOGIYA TARIXI. «TAFAKKUR» TOSHKENT-2010.
2. U. N. NURULLAYEVA SOTSILOGIYA TARIXI. TOSHKENT-2009.
3. R. UMAROVA SOTSILOGIYA . TOSHKENT «IQTISOD – MOLIYA» 2010
4. B. ALIEV, M. MULLAJONOVA, B. RAHMONOV. SOTSILOGIYA. TOSHKENT - IQTISODIYOT - 2011